

Ron Moerenhout

Laatste boot naar Sint-Helena

Een ode aan een van de meest afgelegen
eilanden ter wereld

ISBN 978-90-290-9151-0

ISBN 978-94-023-0750-4 (e-book)

NUR 320

Omslagontwerp: Mijke Wondergem

Omslagbeeld: *The Roads, St Helena* door George Hutchins Bellasis,

© Stapleton Collection/Corbis/Getty Images

Auteursfoto: © Jeannet Dekker

Landkaart pagina 8: Jeanette Steenmeijer

Foto's binnenwerk: © Ron Moerenhout, tenzij anders vermeld

Zetwerk: Zeno

© 2016 Ron Moerenhout en Meulenhoff Boekeryj bv, Amsterdam

De uitgever heeft ernaar gestreefd de fotorechten te regelen volgens de wettelijke bepalingen. Wie desondanks meent zekere rechten te kunnen doen gelden kan contact opnemen met Meulenhoff Boekeryj bv, Amsterdam.

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

*Voor Florence, Isabelle en Allard
en Jeannet, die me de ruimte gaf om deze reis te maken*

*There is a place I go to
Where no one knows me
It's not lonely
It's a necessary thing*

– 'Catch and release', Matt Simon

Inhoud

- 1 Een vlekje in de zee 11
- 2 Een Hollands kasteel in Kaapstad 24
- 3 Een boottocht naar Mandela's cel 32
- 4 De vliegende Hollander 35
- 5 Vaarwel mijn Frankrijk 43
- 6 Ik vertrek 56
- 7 Gemaskerd bal 64
- 8 Happy New Year 73
- 9 Ik had beter in Egypte kunnen blijven 78
- 10 Welcome Ron Moerenhoet 92
- 11 Lonesome George 101
- 12 Het paspoort van Willem Merk 109
- 13 Op zoek naar Jonathan 116
- 14 Rijden, rijden, rijden in een wagentje 129
- 15 Gunnars drone 140
- 16 Stairway to heaven 151
- 17 Aan de rum met piraten 160
- 18 Twee huizen en een kerkhof 176
- 19 The Dutch are back 188
- 20 Een Nederlander op Sint-Helena 194
- 21 Geen sprake van 207
- 22 De deurklopper van Teutonic Hall 217
- 23 Goodbye my Saint Helena island 227
- Nawoord 233
- Dankwoord 235
- Geraadpleegde bronnen 237

I Een vlekje in de zee

‘[...] en ik kon altijd op mijn oude dag nog naar Sint-Helena gaan,’ besluit Martin Bril zijn bestseller *De Kleine Keizer*, nadat hij concludeerde dat het wel mooi geweest was met zijn passie voor Napoleon. Zijn oude dag haalde Bril niet, hij overleed in 2009 op vijftigjarige leeftijd. Op Sint-Helena is hij dus nooit geweest.

Een andere beroemde ‘eilandist’, Boudewijn Büch, is er evenmin geweest, ondanks zijn passie voor eilanden én (onder heel veel meer) voor Napoleon. Desondanks weet Büch in zijn boek *Eilanden* een aardige beschrijving van Sint-Helena te geven. Hij wist de hand te leggen op een ‘album met afbeeldingen en bij-schriften’ uit het begin van de twintigste eeuw, getiteld *De Boeren op Sint-Helena*. Hierin staat dat Sint-Helena niet alleen voor Napoleon een ‘gevangenenbewaarpplaats’ was, maar ook voor een grote groep Boeren die tijdens de Tweede Boerenoorlog in Zuid-Afrika krijgsgevangen waren gemaakt door de Britten.

‘Het “album”,’ schrijft Büch, ‘is zo’n wonderlijk boekje omdat het, losgedacht van de Boeren, Sint-Helena laat zien zoals het werkelijk moet zijn: een eenzaam vlekje in de zee dat al lang vergeten zou zijn wanneer Napoleon er niet geïnterneerd was geweest.’

Bijna iedereen kent Sint-Helena wel van naam, maar slechts weinig mensen weten waar het ligt. Dat het iets met Napoleon te maken heeft weten de meesten nog wel, maar vaak wordt het verward met Elba. ‘Ligt Sint-Helena niet ergens bij Italië?’

Je kunt Sint-Helena met recht ‘het bekendste onbekende eiland ter wereld’ noemen.

Sinds de aflevering van *Floortje Naar Het Einde Van De Wereld*, waarin Floortje Dessing vanaf Kaapstad na meer dan vijf dagen varen op Sint-Helena aankomt, weten in ieder geval de

twee miljoen kijkers van het programma dat het echt heel ver weg ligt.

Napoleon noteerde tijdens de aardrijkskundelessen aan de École Militaire Royale in het Franse Brienne in zijn schriftje alles wat hij hoorde over de Britse koloniën. Van Sint-Helena wist hij niet meer op te schrijven dan: 'Sainte Hélène, petite île', klein eiland.

Het vulkaaneiland ligt midden in de Atlantische Oceaan (coördinaten 15° 55.615' S, 5° 43.006' W), is zeventien kilometer lang en tien kilometer op zijn breedst. Met 122 vierkante kilometer is het net iets kleiner dan Texel. Het dichtstbijzijnde vasteland, Angola aan de Afrikaanse westkust, ligt op tweeduizend kilometer. Sint-Helena ligt op ongeveer drieduizend kilometer van Kaapstad en vierduizend kilometer ten oosten van Rio de Janeiro. Het dichtstbijzijnde andere eiland is Ascension, dat op ruim duizend kilometer ligt. Sint-Helena maakt deel uit van een keten vulkanen die zich uitstrekt van Tristan da Cunha in het zuiden tot aan de Canarische eilanden in het noorden. Van deze bergketen steken slechts een paar toppen boven water uit en Sint-Helena is daar een van; de hoogste piek op het rotseiland is Diana's Peak: 818 meter. Het eilandje is dus onderdeel van een soort Andesgebergte, maar dan onder water.

Op Sint-Helena wonen nu rond de vierduizend mensen, die afstammen van slaven, Chinese arbeiders en Britten. Voor zover de geografische en demografische feiten.

Om er te komen moest je, vóór de aanleg van het vliegveld, meer dan vijf dagen varen over de Atlantische oceaan met het Royal Mail Ship (RMS) St. Helena. Hopelijk overkwam je niets op het eiland, want bij medische spoed moest je wachten tot de boot er weer was om dan, na vijf dagen op zee, eindelijk te kunnen worden geholpen in een goed geoutilleerd ziekenhuis in Kaapstad. Kortom, met recht 'one of the most remote islands in the world', zoals dierenarts Joe Hollins in het programma tegen Dessing zegt.

En dat is meteen ook de bekoring van het eiland.

Het idee dat in een tijd waar je overal vrij eenvoudig naartoe kunt vliegen, varen of rijden, je zo veel moeite moet doen om er te komen, is aantrekkelijk. Tenminste voor mij. En dan is het eiland ook nog ooit van Nederland geweest. De Hollanders met hun 'VOC-mentaliteit', die met hun zeilschepen de oceanen overtrokken op zoek naar handel, kwamen ook hier terecht. Bovendien is het de plek waar een man die over miljoenen mensen geregeerd heeft, en over wie jaarlijks wereldwijd nog steeds duizenden boeken verschijnen, zijn laatste jaren heeft gesleten. Wat als Sint-Helena Nederlands was gebleven zoals bijvoorbeeld Sint-Maarten? Dan was Napoleon in ieder geval niet op het eiland terechtgekomen en had niemand er waarschijnlijk ooit van gehoord. Zou er nog wat terug te vinden zijn van de Nederlanders? Het feit dat een grote groep Zuid-Afrikaanse Boeren, met Nederlandse wortels, daar gevangen heeft gezeten is toch ook opmerkelijk?

Sint-Helena. Daar wilde ik heen.

Op een globe of een wereldkaart kijk ik altijd even of Sint-Helena erop staat. En zo klein als het is, het staat er vrijwel altijd op, terwijl dat voor bijvoorbeeld Texel niet geldt. Het verschil is natuurlijk dat Sint-Helena een land is. Een Brits overzees gebied, vroeger kroonkolonie genoemd, dat onder de soevereiniteit van het Verenigd Koninkrijk valt, maar hiervan geen deel uitmaakt. Het landje heeft een eigen munteenheid, de St. Helena pound, die overigens een-op-een gekoppeld is aan de Britse pond. En met eigen postzegels, al jarenlang een belangrijke inkomstenbron voor het eiland. Er bestaat zelfs een serie postzegels uitgegeven ter ere van de 25-jarige verjaardag van de RMS St. Helena. Op een daarvan staat een aantal bemanningsleden.

Er zijn altijd redenen om niet te gaan, en als ik naar Martin Bril en Boudewijn Büch kijk is een 'oude dag' niet vanzelfsprekend. Hoelang had ik die prachtige brochure van de RMS St. Helena al niet in mijn bezit? Hoeveel mails met vragen had ik in de loop der jaren niet naar contactpersoon Samantha Hornsby van

Andrew Weir Shipping in Londen gestuurd? Zij verwachtte vast niet dat ik ooit nog ging boeken, maar beantwoordde plichtsgetrouw al mijn vragen. Bovendien had ik gelezen dat de RMS door de aanleg van het langverwachte internationale vliegveld op Sint-Helena in juli 2016 zou gaan stoppen met zijn maandelijkse lijndienst op Sint-Helena. Juist die lange vaartocht was voor mij onderdeel van de romantiek, van de aantrekkingskracht. In plaats van vijf dagen varen is het dan nog maar vijf uur vliegen. Is toch anders. Er waren mensen die me adviseerden te wachten tot het vliegveld klaar was. Die hadden het niet begrepen.

In februari 2015 boekte ik. Vertrek op 30 december 2015. Niet de allerlaatste reis van de RMS Sint-Helena, maar ik zou wel de allerlaatste oud en nieuw van de bemanning en hun schip midden op de Atlantische Oceaan meemaken. Tussen het boeken en het moment van vertrek had ik ruimschoots de gelegenheid me nog eens goed in de geschiedenis van Sint-Helena te verdiepen.

Op 21 mei 1502 stuitte de Spanjaard João da Nova Castella, die in Portugese dienst was en vanuit India onderweg was naar huis, als eerste Europeaan op het eiland. In de Lutherse en Orthodoxe Kerk is 21 mei de naamdag van Helena, de moeder van de Romeinse keizer Constantijn de Grote. De katholieken vereren haar als een heilige. Vandaar de naam Sint-Helena.

Het schip van João da Nova Castella liet bij het eiland het anker zakken en met een roeibootje gingen de mannen poolshoogte nemen. Op hun verkenningsstochten constateerden ze dat er geen sporen van menselijke bewoning waren. Het rotsige vulkaaneilandje bleek weelderig begroeid en er nestelden veel zeevogels. Ook zagen ze schildpadden en zeehonden. Het bleek bovendien rijk aan zuiver water. Letterlijk een geschenk uit de hemel, want hierdoor werd Sint-Helena een belangrijk verversingsstation voor de Portugese Azië-gangers, zonder dat ze het officieel in bezit namen.

De Portugezen ontdekten in die tijd zo veel eilanden en kuststreken dat het ondoenlijk was ze allemaal ook echt in bezit te

nemen en te bewonen. Ze vonden het niet nodig om een versterking op het eiland te bouwen, er was toch geen permanente bewoning. Wel plantten ze er citrusbomen (limoenen, citroenen en sinaasappels), legden groentetuintjes aan en lieten varkens en geiten los om zich te vermenigvuldigen, zodat er voor toekomstige schepen voldoende voedsel zou zijn. Van water alleen kan een langsvarend mens immers niet leven.

Zowel de bomen en planten als de losgelaten dieren deden het uitstekend, en vormden zo goede proviand voor de schepen die het eiland aandeden.

Soms bleven zieke zeelieden voor enkele weken tot maanden achter op het eiland, totdat ze weer op krachten waren gekomen en aan boord van een ander schip konden stappen. Het was blijkbaar prima toeven op dit 'Paradijs der Zeelieden'. Het is niet verwonderlijk dat dit paradijsje later, toen de andere naties het ook ontdekten, als een soort McDrive werd gezien onderweg van Kaap de Goede Hoop naar huis.

De Portugese officier Dom Fernando Lopez was de eerste bewoner van het eiland. Hij werd in Goa, India, berecht voor samenzwering met een groep lokale rebellen. Als straf werden hem door de Portugezen zijn linkerhand, zijn neus en zijn oren afgehakt. Het schip dat hem in 1513 naar Portugal zou terugbrengen, deed onderweg Sint-Helena aan om vers water en fruit in te slaan, waarbij Fernando Lopez wist te ontsnappen. Hij sprong overboord en zwom naar het eiland waar hij, zo gaat het verhaal, met zijn overgebleven hand een hol groef waarin hij zich jarenlang schuilhield in volstreekte eenzaamheid. Hij hield zichzelf in leven door op het eiland voedsel bij elkaar te scharrelen. Bovendien lieten schepen die het eiland aandeden en zijn schuilplaats vonden, vaak eten voor hem achter. Zelf liet hij zich niet zien.

Na tien jaar verleende de Portugese koning Dom Fernando Lopez gratie en liet hem naar Portugal komen. De zestiende-eeuwse Robynson Crusoe bezocht Lissabon en zelfs de paus in Rome om vergeving voor zijn zonden te vragen, maar hij kon niet meer wennen aan een leven in de 'beschaafde' wereld. Uit-

eindelijk keerde hij terug naar Sint-Helena, waar hij tot aan zijn dood in 1545 is gebleven. Dertig jaar had hij in eenzaamheid op het eiland doorgebracht. Nou ja, eenzaamheid, hij scheen een haan die van een schip was ontsnapt als huisdier te hebben gehad.

Vrijwel de hele zestiende eeuw bleef Sint-Helena voor andere naties onbekend. Door op kaarten valse coördinaten aan te geven wisten de Portugezen het eiland tot zo'n tachtig jaar na de ontdekking geheim te houden voor varende mogendheden als Engeland en Holland. Ze hadden er een ideale bunkerplaats aan, zonder versterkingen met soldaten die je moest voeden en betalen.

Pas in 1588 ontdekte de Engelse ontdekkingsreiziger Thomas Cavendish het eiland op de laatste etappe van zijn reis om de wereld met zijn schip *Desire*. Cavendish trof een kerkje aan dat gebruikt was door de Portugezen, twee huisjes en drie slaven die voor de gewassen zorgden. Fruit en groenten waren er in overvloed, naast varkens en geiten. De geiten waren zo groot en dik dat Cavendish dacht met een inheemse soort te maken te hebben, en hij gaf ze de naam *Caprus Hellenicus*. Ondanks hun zware lijven klommen ze met gemak tegen de steile berghellingen op.

Op 13 april 1601 deden de eerste twee Hollandse schepen het eiland aan, maar ze werden verjaagd door een Spaans oorlogsschip. Spanje en Portugal vielen op dat moment beide onder het bewind van koning Philip II, vandaar.

Van tijd tot tijd ontstonden schermutselingen tussen de Engelsen en de Nederlanders aan de ene en de Portugezen aan de andere kant. Zo viel in 1613 voor de kust van Sint-Helena een flottielje van vier Nederlandse schepen twee Portugese schepen aan. De Portugezen openden meteen het vuur, waarna het Nederlandse voc-schip *De Witte Leeuw* ontplofte en zonk in James Bay, de baai waaraan later de hoofdstad Jamestown zou ontstaan.

De Portugezen lieten het eiland steeds vaker links liggen.

Niet alleen omdat ze een aantal Afrikaanse havens tot hun beschikking hadden gekregen, zodat de noodzaak om te verversen op Sint-Helena minder groot was, maar ook omdat ze zo minder risico liepen om met hun kostbare ladingen in handen te vallen van de Engelsen of Hollanders, die ondertussen ook de geuegten van het eiland ontdekt hadden. Fruit, water, groente en vlees *for free!*

In tegenstelling tot de Portugezen hadden de Engelsen en de Nederlanders minder oog voor het onderhoud van de groenten en fruitplantages, zodat de opbrengst ervan sterk afnam. Ook het aantal varkens liep sterk terug. Alleen de geiten leken zich uitstekend te kunnen handhaven op het toen nog weelderig begroeide eilandje. Ze werden uiteindelijk een ware plaag en vreten de boel kaal.

Sint-Helena werd een soort Niemandland, of zo je wilt Allemansland, want de Portugezen hadden nooit de moeite genomen om het officieel te claimen en permanent te bezetten. Steeds vaker deden de 'retourschepen' van de Verenigde Oost-Indische Compagnie Sint-Helena aan.

Zo ook in 1633. Zes VOC-schepen lieten bij James Bay hun ankers zakken: de Prins Willem, de Princesse Emilia, de Hollandia, de Hoorn, de Rotterdam en de Zutphen. Aan boord was oud-gouverneur van Oost-Indië Jacques Specx, die onderweg was naar huis. Specx nam het eiland officieel in bezit voor de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, de Verenigde Provinciën. Hij deed dit met instemming van de Breeden Raedt, de vlootraad, zeg maar zijn bazen in Nederland. Het eiland, met zijn pluspunten, was immers al decennialang bekend bij de Nederlanders. Er werd een officiële verklaring opgesteld, gedateerd 15 april 1633, die in James Valley aan een paal werd gespijkerd. Sint-Helena was nu officieel van de Nederlanders.

Specx nam het eiland dus niet voor de VOC in bezit, maar voor de Staten Generaal der Verenigde Provinciën. Dit had een goede reden. Het werkgebied van de VOC, waarvoor zij een monopolie hadden verkregen, strekte zich oostwaarts uit van Kaap

de Goede Hoop tot aan de Straat Magellaan. Sint-Helena viel hier dus buiten. De Staten Generaal zagen overigens niet veel in dit rotsige afgelegen eilandje en in de praktijk werd Sint-Helena alsnog het bezit van de VOC, die het dankbaar gebruikte als verseringsstation.

Tijdens mijn zoektocht op internet stuitte ik op een artikel in de *Leidse Courant* van 9 december 1959: 'Paradijs der Zee-lieden werd Keizer Napoleons eindpunt'. Sint-Helena maakte toen driehonderd jaar deel uit van het Britse rijk. In de jaren dertig van de vorige eeuw, zo meldde het artikel, was de verklaring die aan de paal was gespijkerd, teruggevonden in het Algemeen Rijksarchief van Den Haag, het huidige Nationaal Archief. 'Nederlanders misten hun kans op het eilandje Sint-Helena', kopte de krant.

Ik moest achter dit document aan.

Tegenwoordig begin je archiefonderzoek online vanuit je luie stoel, want heel veel historische documenten zijn nu digitaal ontsloten. Met Jacques Specx, Sint-Helena en 1633 als zoekwoorden moest ik een heel eind kunnen komen, leek mij. Dat viel tegen. Per e-mail riep ik de hulp in van het Nationaal Archief, waarvan ik het volgende welwillende antwoord kreeg.

'Binnen onze archieven is een mogelijke claim op Sint-Helena niet direct te vinden. Omdat de Republiek der Verenigde Nederlanden een claim legde op het eiland is het mogelijk dat er informatie te vinden is binnen de resoluties van de Staten Generaal (archief 1.01.52 met resolutiën betreffende de VOC en WIC). U kunt eventueel ook het archief van de WIC checken (aangezien Sint-Helena onder het gebied van de WIC viel, archief 1.05.01.02). Daarnaast kunt u het beste literatuur bestuderen betreffende de geschiedenis van Sint-Helena en de WIC.'

Was getekend het Nationaal Archief